

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น : การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในเขตพื้นที่อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(Participatory Action Research : PAR) ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิง
ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ
ชัชวาลย์ ทัดศิวัช (ม.ป.ป.), ประยุกต์เข้ากับหลักการมีส่วนร่วมกับชุมชนดังนี้

1. ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase)

1.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) โดยวิธีการสร้างความ
ความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

1.2 การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community)
เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน
รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง

1.3 คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) ได้เสนอความเห็นไว้ว่า
โดยทั่วไปแล้ว การคัดเลือกชุมชนจะยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้วยโอกาสในการพัฒนา
(Disadvantage Community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่า
เทียมในการพัฒนากับชุมชนอื่น

1.4 การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญ
และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ ซึ่ง
ข้อมูลดังกล่าวควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน

1.5 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้ มักถูกกำหนด
ให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัย
ซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย

2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ

2.1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and
Diagnosis) ในขั้นนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community
Education Participation-CEP) โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการจะใช้
การอภิปรายถกปัญหา (Dialogue)

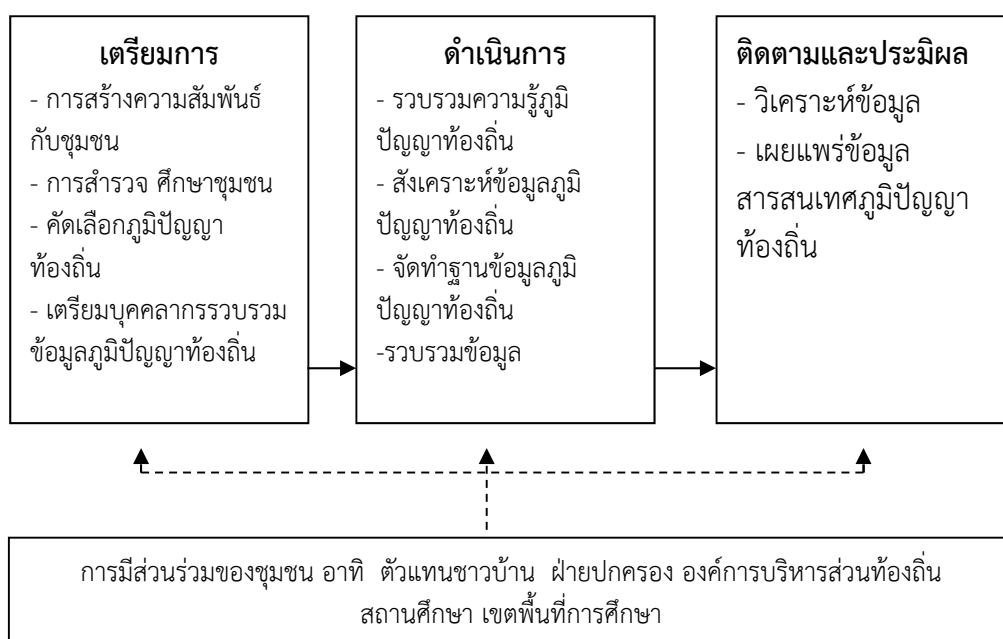
2.2 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) เมื่อมีการวิเคราะห์โครงการโดยการประเมินความต้องการของชุมชน

2.3 การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase) กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ

2.4 การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง โดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร

3. ระยะเวลาติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการการวัดผลสำเร็จของโครงการ ซึ่งหากโครงการมีความสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่อง ก็อาจจะเป็นข้อพิสูจน์ถึงความสำเร็จของโครงการได้

จากขั้นตอนข้างต้นผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ 3.1 แสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเขตพื้นที่อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. ประเด็นคำถามเพื่อการเสวนากลุ่มจากการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อเสนอภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ประเด็นคำถามในการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสร้างและหาประสิทธิภาพของเครื่องมือวิจัย

การสร้างและหาประสิทธิภาพของเครื่องมือวิจัย มีรายละเอียดในการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

1. ประเด็นคำถามในการเสวนากลุ่มจากการจัดเวทีชุมชนภูมิปัญญา 4 ตำบล เพื่อกระตุ้นให้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 1 ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีชุมชนภูมิปัญญา

ขั้นตอนที่ 2 กระตุ้นภูมิรู้ โดยเริ่มจากเปิดคลิปวิดีโอ ทางด้านการเกษตร วิธีการกำหนดตำแหน่งให้ต้นขนุนออกผลโดยใช้ไม้ฉาก จากนั้นเชื่อมโยงว่าคือภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นที่กำลังเลือนหาย แล้วกระตุ้นโดยการนำเสนอปัญหาการดำเนินชีวิตตามวิถีล้านนาหรือคนเมืองตั้งแต่เข้าจนค่า เช่น ต้นเข้ามาแต่ละบ้านจะจุดไฟหนึ่งข้าวเหนียว ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นคือ ข้าวไม่ติดกัน วิธีแก้ปัญหาของแต่ละท่านคืออะไร

ขั้นตอนที่ 3 ถ่ายทอดภูมิรู้ เชื่อมโยงสู่ภูมิปัญญาแต่ละด้าน ว่าแต่ละท่านที่มาร่วมเวทีภูมิปัญญามีองค์ความรู้ในแต่ละด้านอย่างไร จากนั้นจึงแบ่งกลุ่มเสวนาเวทีชุมชนภูมิปัญญาให้ผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้ซักถามภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 9 ประเภท

ขั้นตอนที่ 4 สรุปองค์ความรู้ภูมิปัญญา ผู้ช่วยวิจัยแต่ละคนนำเสนอสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอด แล้วจึงร่วมกันวิเคราะห์สังเคราะห์ภูมิปัญญาในแต่ละด้าน

2. แบบสอบถามความคิดเห็นแบบปลายเปิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดทำข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 1 ข้อ คือ “หากรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอดอยหล่อแล้วเสร็จ ควรนำเสนอองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ในรูปแบบใด”

โดยได้ข้อสรุปคือให้ทำการบันทึกเป็นวิธีทัศนสัมผัสผู้ทรงภูมิปัญญาในแต่ละชนิด และเผยแพร่ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ ทั้งนี้ประเด็นหรือคำถามในการสัมภาษณ์มีขอบข่ายดังนี้

- 2.1 อธิบายความเป็นมาของภูมิปัญญา... มีความเชี่ยวชาญในเรื่อง...ได้อย่างไร
- 2.2 ทำมานานหรือยัง สืบทอดมาจากใครหรือได้องค์ความรู้มาจากไหน
- 2.3 อธิบายขั้นตอน...หรือสําคัญวิธีการ..
- 2.4 สภาวะหรือความนิยมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2.5 แนวทาง/วิธีการสืบทอดภูมิปัญญา...

ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนั้นอาจมีประเด็นคำถามที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา ได้แก่ การวิจัยครั้งนี้เพื่อจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอดอยหล่อ และทำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตพื้นที่อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นขอบเขตเนื้อหาคือต้องการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งหมด 9 ประเภท ได้แก่

1. ด้านเกษตรกรรม
2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
3. ด้านการแพทย์แผนไทย
4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน
6. ด้านศิลปกรรม
7. ด้านภาษาและวรรณกรรม
8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี
9. ด้านโภชนาการ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเขตอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ตำบล 54 หมู่บ้าน

กลุ่มตัวอย่าง

ภูมิปัญญาที่สำคัญของแต่ละตำบล ในอำเภอดอยหล่อ เพื่อนำมาสร้างเป็นวิดิทัศน์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอำเภอดอยหล่อ โดยการร่วมกันพิจารณาคัดเลือกจากตัวแทนของชุมชนจากหลายภาคส่วน อาทิ ตัวแทนฝ่ายปกครอง ตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ตัวแทนชาวบ้าน และตัวแทนจากสถานศึกษา เป็นต้น

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรต้น

การรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอดอยหล่อ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม

ตัวแปรตาม

องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตพื้นที่อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

ฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตพื้นที่อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

การวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผล

ในการวิจัยครั้งนี้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการจัดเวทีเสวนาชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น จากนั้นเลือกตัวแทนผู้ทรงภูมิปัญญา เพื่อสัมภาษณ์และจัดทำเป็นวีดิทัศน์ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์เนื้อหา จัดข้อความ ที่ได้ให้เป็นหมวดหมู่และเรียบเรียง นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ด้านภาษาและความถูกต้องของข้อมูลที่ได้เรียบเรียง